

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

**ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ЛИТВИНЧУК Ірина Леонідівна

УДК:338.432:330.131.7:658

**УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ РИЗИКАМИ КОРПОРАТИВНИХ
ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ**

**Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Житомир – 2010

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Житомирському національному агроекологічному університеті Міністерства аграрної політики України.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент
Якобчук Валентина Павлівна,
Житомирський національний
агроекологічний університет,
завідувач кафедри економічної теорії

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Мороз Олег Васильович,
Вінницький національний
технічний університет,
завідувач кафедри менеджменту
та моделювання в економіці

кандидат економічних наук, доцент
Пікус Руслана Володимирівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри страхування
та ризик-менеджменту

Захист дисертації відбудеться 23 квітня 2010 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.083.02 у Житомирському національному агроекологічному університеті Міністерства аграрної політики України за адресою: 10008, м. Житомир, Старий бульвар, 7, ауд. 55.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Житомирського національного агроекологічного університету Міністерства аграрної політики України за адресою: 10008, м. Житомир, Старий бульвар, 7.

Автореферат розісланий 22 березня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук

Є. І. Ходаківський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність теми дослідження. Відхід від планової системи господарювання докорінним чином змінив середовище функціонування економічних суб'єктів, посиливши в ньому компонент невизначеності та створивши ряд проблем, пов'язаних із втратами суб'єкта господарювання внаслідок відхилення фактичних результатів діяльності від прогнозованих. Це зумовило зростання зацікавленості в наукових дослідженнях, предметом яких є ризики.

З огляду на різноманітність прояву економічних ризиків в аграрній сфері гострою є необхідність ідентифікації, оцінки і створення ефективної концепції управління економічними ризиками суб'єктів аграрного бізнесу, серед яких особливу увагу привертають підприємства корпоративного типу. Незважаючи на відносно невелику кількість корпорацій у чистому вигляді, що функціонують у даний час в аграрній сфері, розвиток загальносвітових тенденцій корпоратизації бізнесу є підставою акцентувати на науково-теоретичній та практичній значимості зазначених проблем, що зумовлює вибір теми, актуальність і цільову спрямованість дисертаційного дослідження.

Стан вивчення проблеми. Серед дослідників-теоретиків ризику слід виділити таких вчених, як: А. П. Альгін, Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, А.П. Минка, О. Моргенштейн, Ф. Найт, Дж. Нейман, Б. А. Райзберг, В. В. Черкасов. У розвиток прикладних концепцій ризику зробили значний внесок Дж. Бароне-Адезі, Т. Боллерслев, К. Гіаннопулос, М. В. Грачова, Г. Гуптон, Р. Енгл, П. Зангарі, В. Е. Кузнецов, М. А. Рогов. Аспекти формування організаційно-економічного механізму управління соціально-економічним розвитком корпоративних структур, вдосконалення регулювання корпоративних відносин, розвитку інтеграційних процесів на корпоративних засадах розглядалися в наукових працях В. Андрійчука, Р. Брейлі, В. Євтушевського, І. Жадана, Є. Імаса, С. Майерса, М. Маліка, М. Міллера, Ф. Модільяні, Дж. Нестерака, П. Саблука, Дж. Стоуна, В. Юрчишина та ін.

Проте, незважаючи на важливість наукових результатів проведених досліджень, питання управління економічними процесами в корпоративному секторі, зокрема проблеми управління економічними ризиками корпоративних підприємств аграрної сфери, до цього часу залишаються недостатньо вивченими.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом наукових досліджень Житомирського національного агроекологічного університету за темою "Розробити і обґрунтувати стратегічні напрями і пріоритети пореформеного розвитку аграрного сектора Північно-Західного регіону України" (номер державної реєстрації 0104U008697). Автором розроблено методологічний підхід вирішення теоретичних та практичних аспектів наукової проблеми управління економічними ризиками корпоративних підприємств аграрної сфери в ситуації невизначеності.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка концептуальних положень та практичних рекомендацій щодо створення ефективної системи управління економічними ризиками корпоративних підприємств аграрної сфери.

Досягнення мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- узагальнити теоретичні положення питання управління економічними ризиками та обґрунтувати необхідність здійснення ризик-менеджменту в аграрному бізнесі;
- розробити методологічний підхід до вирішення наукової проблеми управління економічними ризиками корпоративних підприємств аграрної сфери в ситуації невизначеності;
- вдосконалити методичні підходи, які забезпечують підвищення ефективності управління економічними ризиками за рахунок оптимального використання ресурсів суб'єкта господарювання;
- запропонувати шляхи вирішення проблеми недостатньої забезпеченості агробізнесу кваліфікованими спеціалістами з питань управління ризиками;
- обґрунтувати роль вертикальної інтеграції корпоративних підприємств аграрної сфери в управлінні економічними ризиками та формалізувати обумовлений інтеграцією синергетичний ефект.

Об'єктом дослідження є процес управління економічними ризиками корпоративних підприємств в умовах невизначеності агробізнесу. **Предметом дослідження** є теоретико-методологічні, методичні і прикладні аспекти управління економічними ризиками в корпоративних підприємствах аграрної сфери.

Методологія та методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження стали загальнонаукові принципи проведення комплексних економічних досліджень, фундаментальні положення сучасної економічної теорії, концептуальні засади теорії менеджменту з проблем ризикології та корпоративного управління, наукові дослідження і прикладні розробки провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі економіки підприємства й організації виробництва.

Методичною базою роботи була низка загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: абстрактно-логічні методи, зокрема наукове абстрагування – для теоретичного узагальнення розвитку економічних процесів, прийоми аналізу і синтезу – для деталізації об'єкта дослідження та вивчення його функціональних і структурних складових; історико-економічний метод – для вивчення генезису категорії "економічний ризик", а також закономірностей еволюції ризик-менеджменту в корпоративних підприємствах аграрної сфери; монографічний метод – для вивчення досвіду функціонування окремих підприємств; статистико-економічні методи, зокрема групування – для обробки економічної інформації, в т.ч. ідентифікації типів підприємств за різними особливостями, порівняння – для зіставлення фактичних даних за окремими періодами і роками при вивченні показників розвитку різних категорій

господарств, кореляційно-регресійний аналіз – для оцінки зв'язку між економічними процесами; математичні методи, зокрема економіко-математичне моделювання – для розробки методичних засад оптимізації виробничої структури підприємств з метою підвищення ефективності управління ризиками; метод *SWOT*-аналізу – для оцінки внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування інтегрованих корпоративних структур в аграрній сфері з метою прийняття стратегічних рішень; метод експертних оцінок – для визначення та ранжування ризиків з позиції впливовості на діяльність підприємства; соціологічні опитування – для дослідження діяльності корпоративних підприємств.

Інформаційна база дослідження. Інформаційними джерелами дослідження виступили відповідні законодавчі та нормативно-правові акти, матеріали Державного комітету статистики України, Міністерства аграрної політики, Національного банку України, звіти Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, програмні документи Житомирської обласної адміністрації, документи міжнародних організацій, монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних і зарубіжних вчених, дані статистичного, бухгалтерського, оперативного, управлінського обліку економічних суб'єктів, рейтинги, публікації у ЗМІ, електронні бази даних і знань, інформаційні ресурси мережі *Internet*, результати персональних соціологічних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів. До результатів, які мають наукову новизну різного ступеня, можна віднести:

вперше:

- розроблено методологічний підхід до вирішення наукової проблеми управління економічними ризиками корпоративних підприємств аграрної сфери в ситуації невизначеності, принциповою особливістю якого є визначення інституційних умов здійснення ризик-менеджменту поряд з розробкою алгоритму прямого керування ризиками на рівні підприємства;

удосконалено:

- трактування категорії "ризик-менеджмент" як процесу прийняття стратегічних рішень, спрямованих на забезпечення оптимального співвідношення прибутку та витрат суб'єкта господарювання, що, на відміну від інших формулювань, розкриває зміст управління економічними ризиками з позиції забезпечення системи заходів не лише для нейтралізації негативних наслідків проблемних ситуацій, але й для запобігання їх виникненню;
- методичні рекомендації щодо здійснення ризик-менеджменту корпоративних підприємств аграрної сфери шляхом економіко-математичного моделювання максимізації прибутку, що, на відміну від існуючих підходів, забезпечують ефективне управління економічними ризиками за рахунок оптимального використання виробничих ресурсів суб'єкта господарювання;

дістали подальшого розвитку:

- пропозиції щодо впровадження ризик-менеджменту корпоративних підприємств аграрної сфери на основі створення інноваційної мережі аутсорсингових центрів, формування якої дає можливість вирішити проблему управління економічними ризиками в умовах недостатньої забезпеченості агробізнесу кваліфікованими спеціалістами з питань управління ризиками;
- рекомендації щодо розподілу відповідальності між різними рівнями управління корпоративним підприємством за прийняття рішень стосовно економічних ризиків з урахуванням специфіки сфери агробізнесу;
- обґрунтування ролі вертикальної інтеграції корпоративних підприємств аграрної сфери як засобу мінімізації економічних ризиків, зокрема, формалізація обумовленого інтеграцією синергетичного ефекту, що забезпечується консолідацією інтелектуального, агропромислового і фінансового капіталу та дозволяє досягти скорочення операційних і трансакційних витрат.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення й висновки дисертаційної роботи можуть бути використані корпоративними підприємствами аграрної сфери для побудови ефективної системи управління економічними ризиками. Результати проведеного дослідження застосовані Головним управлінням агропромислового розвитку Житомирської обласної державної адміністрації при розробці рекомендацій щодо формування механізмів зниження впливу економічних ризиків на діяльність підприємств регіону та при плануванні програм подолання збитковості та прискорення темпів розвитку суб'єктів господарювання в аграрній сфері (довідка від 18.02.2010 № 391/7). Пропозиції автора щодо підвищення ефективності організації процесу управління економічними ризиками апробовані та впроваджені ВАТ "Новоград-Волинський хлібозавод" (довідка від 15.12.2009 № 1004) та ВАТ "Житомирський маслозавод" (довідка від 28.12.2009 № 855). Окремі положення дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Житомирського національного агроекологічного університету при викладанні дисциплін "Менеджмент організацій", "Корпоративний менеджмент", "Організація агробізнесу та підприємництва" для підготовки студентів економічних спеціальностей (довідка від 07.10.2009 № 2192).

Особистий внесок здобувача. Положення, результати, висновки та рекомендації дослідження є особистим здобутком автора. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використані лише ті ідеї, положення і розрахунки, які є результатом особистої роботи здобувача і становлять його індивідуальний внесок.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні теоретичні положення і практичні результати дисертаційної роботи пройшли апробацію та отримали позитивну оцінку на XVIII Міжнародній науково-практичній конференції "Генезис інституційної системи транзитивних

економік" (м. Чернівці, 2008), I Міжнародній науково-практичній конференції "Теорія та практика менеджменту, маркетингу та дорадництва у формуванні конкурентоспроможного агропромислового виробництва на інноваційній основі (соціально-економічні аспекти)" (м. Мелітополь, 2009), Міжнародній науково-практичній конференції аспірантів, магістрів та студентів "Інновації для сільського господарства" та Всеукраїнській науково-практичній конференції "Формування конкурентних переваг аграрної продукції в умовах глобалізації економіки" (м. Житомир, 2009), науково-методичній конференції "Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільського господарства України" (м. Київ, 2009).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 12 наукових робіт загальним обсягом 5,9 друк. арк., у т.ч. 7 у фахових виданнях обсягом 4,4 друк. арк.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Робота викладена на 149 сторінках комп'ютерного тексту, складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел (192 найменування), містить 29 таблиць, 30 рисунків, 9 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, досліджено ступінь вивчення проблеми, визначено мету, основні завдання, предмет, об'єкт та методи дослідження, сформульовано елементи наукової новизни та практичне значення одержаних результатів, представлено відомості про їх апробацію та впровадження.

У першому розділі – **"Теоретичні аспекти управління економічними ризиками корпоративних підприємств аграрної сфери"** – розглянуто еволюцію і сучасні проблеми теорії ризику та невизначеності; досліджено особливості процесу управління економічними ризиками в аграрному бізнесі; проаналізовано специфічні риси корпоративної форми господарювання в аграрній сфері; систематизовано світовий досвід побудови систем ризик-менеджменту та визначено пріоритетні для впровадження вітчизняними корпоративними аграрними підприємствами методи управління економічними ризиками.

Протягом останніх років в українському аграрному бізнесі спостерігається об'єднання підприємств з різними формами корпоративних відносин, які відрізняються метою утворення та складом учасників. До переваг корпоративної форми господарювання слід віднести широкі можливості розширення та переливання капіталу, необмежений потенціал внутрішнього контролю, посилення мотиваційних процесів, обмеження ризиків втрат в межах вкладів.

Аграрний і корпоративний сектор України знаходяться під впливом численних ризиків, оскільки бізнесу країни властива орієнтація на застарілу парадигму ризик-менеджменту – реагуючий підхід (робота із ризиками, які вже стали проблемами), тоді як провідні європейські і американські компанії давно перейшли на новий рівень розуміння логіки управління

ризиком – профілактичний підхід до задач ризик-менеджменту (робота з ризиками, які ще не перетворилися у проблеми).

Різноманітність напрямів дослідження ризику пояснюється багатоаспектністю цього явища. Максимально розкриває зміст ризику інтегральний підхід, який трактує даний феномен як можливі деформації суспільної системи (функціональні, структурно-компонентні, структурно-територіальні, інституційні, соціальні, економічні, фінансові, управлінські тощо) порівняно з очікуваними (згідно з програмою, нормативним еталоном, бажаною моделлю чи стратегією соціально-економічного розвитку).

В рамках наведеного концептуального підходу запропоновано авторську дефініцію економічного ризику, за якою економічні ризики – це імовірні якісні та кількісні деформації моделей розвитку економічних відносин, які можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки і які є основою для прийняття управлінських рішень.

Для сучасного вітчизняного аграрного бізнесу є актуальним питання про створення власних, адекватних до сучасних українських умов систем управління економічними ризиками (з урахуванням специфіки діяльності підприємств), оскільки розроблені в інших країнах інструменти ризик-менеджменту розраховані на іншу корпоративну культуру, кон'юнктуру ринку, особливості законодавства (рис.1).

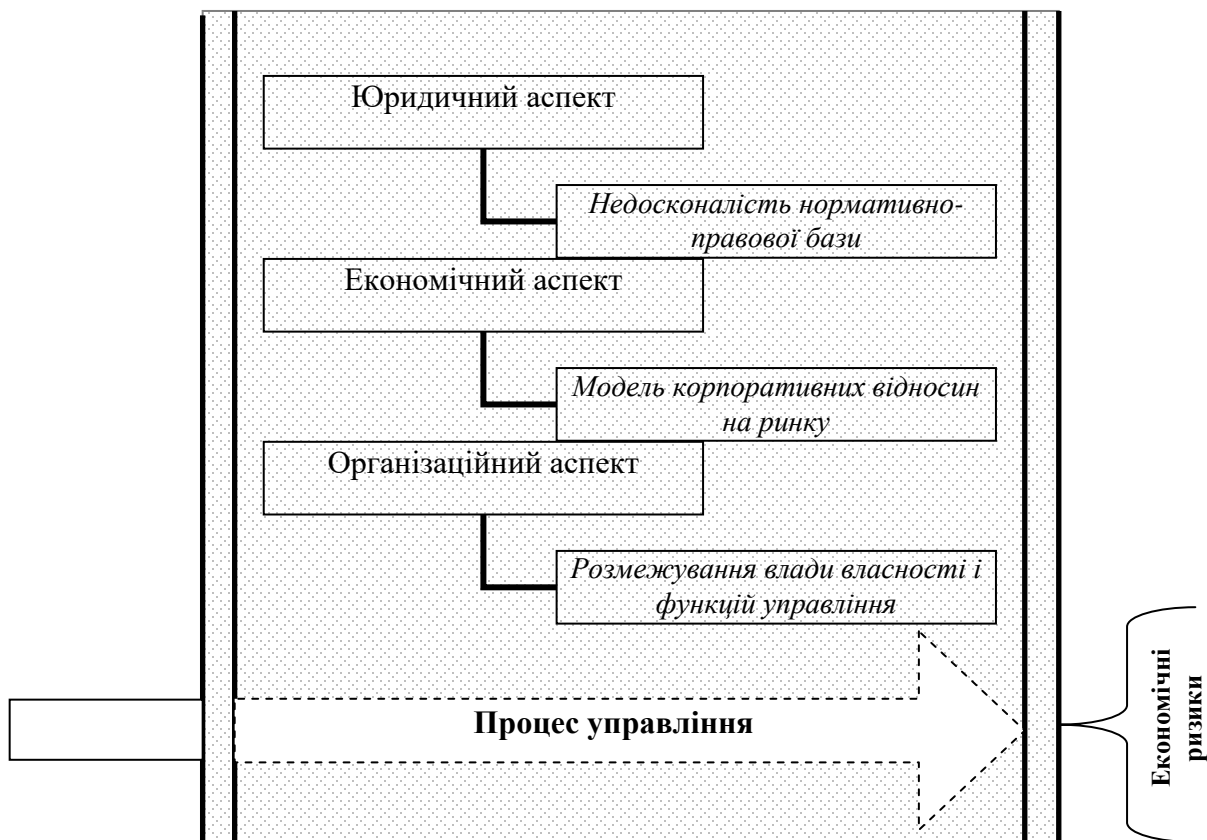

Рис. 1. Вплив специфічних рис корпоративної форми господарювання на процес управління економічними ризиками

На основі аналізу існуючих стратегій, методів і прийомів, з метою досягнення оптимального співвідношення прибутку і ризику суб'єктів господарювання, а також для зменшення можливих негативних наслідків щодо результатів діяльності підприємств при ухваленні помилкових з різних причин рішень в дослідженні обґрунтовано авторське бачення здійснення ризик-менеджменту в корпоративному підприємстві аграрної сфери, що схематично представлено на рис.2.

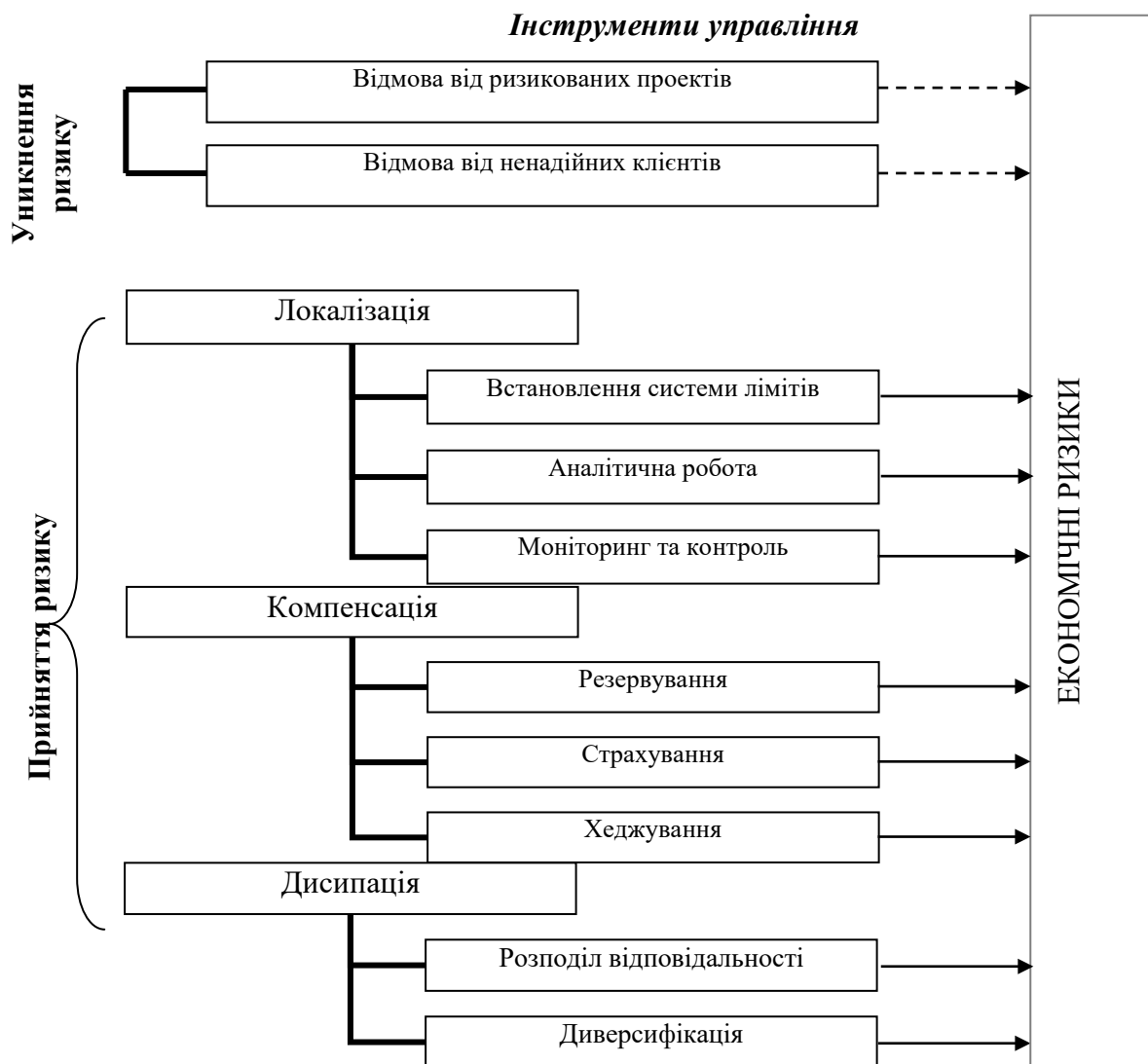

Рис. 2. Підходи до управління економічними ризиками в аграрному бізнесі

У другому розділі – "Аналіз економічних ризиків корпоративних підприємств аграрної сфери" – охарактеризовано стан господарювання та тенденції розвитку корпоративних підприємств аграрної сфери в Житомирській області; проведено оцінку економічних ризиків корпоративних аграрних підприємств регіону та виконано аналіз сучасних механізмів нейтралізації наслідків негативного впливу ризиків на ефективність діяльності економічних суб'єктів.

В контексті даної роботи корпоративне підприємство аграрної сфери розглядається як господарська спільнота, заснована на відносинах партнерства із суб'єктами корпоративних прав, яка функціонує в агробізнес-секторі. В свою чергу, агробізнес-сектор визначається як економічна підсистема, яка поєднує галузі, пов'язані з виробництвом сільськогосподарської продукції, переробкою і торгівлею кінцевим продуктом.

З огляду на особливості вітчизняної економіко-правової системи, підприємницькою структурою, яка максимально відповідає наведеному визначенню та ідентифікується з корпорацією у світовій практиці, є акціонерне товариство, в якому на основі централізації капіталів здійснюється колективне привласнення результатів виробничої діяльності.

Проведені дослідження дають підставу стверджувати, що вплив корпоративних підприємств на регіональну економіку постійно збільшується. Незважаючи на низький відсоток у питомій вазі, на корпоративні структури Житомирської області припадає четверта частина обсягу всієї реалізованої продукції регіону, зокрема у 2008 році – 26,6 %. При цьому спостерігається тенденція до збільшення даного показника. За п'ять років (2004-2008 рр.) відбулося збільшення питомої ваги інвестицій до основного капіталу корпоративних підприємств регіону у загальному обсязі інвестицій на 9 % (з 26,1 % у 2004 р. – до 35,2 % у 2008 р.); зросли рентабельність діяльності і прибутки; в два рази збільшилась фондівдача і в три рази – продуктивність праці, майже в три рази зросли інвестиції до основного капіталу.

В ході досліджень аграрного сектора Житомирського регіону з метою виявлення найбільш впливових ризиків діяльності підприємств проведено анкетування респондентів (представників чотирьох груп: акціонерів, підприємців (аграрна сфера), науковців (науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади економічного профілю), службовців (територіальні державні і місцеві органи влади)) та опитування керівників аграрних підприємств акціонерної форми власності. Отримані результати свідчать про наявність ключової відмінності між оцінками найсуттєвіших ризиків, що вказує на низький рівень менеджменту та наявність проблем в ідентифікації, оцінюванні та управлінні економічними ризиками.

За допомогою методу групової експертизи здійснено кількісну оцінку економічних ризиків аграрних підприємств Житомирської області, в ході якої з'ясовано основні загрози для діяльності суб'єктів господарювання регіону (ринковий, фінансовий, структурний, операційний, природний, адміністративний ризики). Одержані експертні оцінки стали базисом для розробки та складання карти чинників і зон економічних ризиків типового корпоративного підприємства регіону. Запропоновану методику перевірено на прикладі корпорації "Житомирсадвинпром".

В роботі обґрунтовано, що критерієм ефективної діяльності суб'єкта господарювання в умовах ринку є прибуток, від якого безпосередньо залежить стійкість до ризиків. З метою оцінки ступеня впливу на результативну ознаку (чистий прибуток) резервів виробництва (земля, праця, капітал) проведено багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз діяльності 30 аграрних підприємств акціонерної форми у 2008 році, за результатами якого зв'язок між досліджуваними факторами має такий вигляд:

$$\hat{y}_x = -87,0910 + 0,6889x_1 + 31,0730x_2 + 0,0024x_3 + 0,0167x_4,$$

де \hat{y}_x – розрахункове значення чистого прибутку за рік, тис. грн.; x_1 – кількість працівників, осіб; x_2 – площа землі, га; x_3 – необоротні активи, тис. грн.; x_4 – оборотні активи, тис. грн.

Розкладання загального обсягу варіації корпоративних підприємств на варіації за рахунок кожного включеного в рівняння регресії фактора означає, що з 31,1% загального коливання прибутковості підприємств 12,14% пояснюється варіацією обсягу оборотних активів, 8,81% – розмірами земельних ділянок, 8,7% – наявними трудовими ресурсами та 1,4% – величиною необоротних активів. Найвпливовішим чинником коливань (ризиків), як показали розрахунки, виявились оборотні активи підприємства. Проведеним аналізом ступеня впливу резервів виробництва на ефективність діяльності суб'єкта господарювання в аграрній сфері доведено, що стійкість корпоративного підприємства до економічних ризиків лише частково може бути забезпечена внутрішнім управлінням і майже на 70% залежить від зовнішніх чинників.

Дослідження спектру програм державних і місцевих органів влади України дозволило зробити висновок, що управління економічними ризиками має безсистемний характер. Урядові програми спрямовані переважно на подолання негативного впливу виробничих, ринкових, адміністративних та інноваційних ризиків. Заходи щодо нейтралізації інших видів економічного ризику ігноруються або здійснюються опосередковано. Мікрорівень управління економічними ризиками в корпоративних підприємствах аграрної сфери регіону характеризується неупорядкованістю дій, відсутністю свідомого сприйняття і розуміння проблем ризику, а також стратегії ризик-менеджменту.

У третьому розділі – **"Стратегічні напрями підвищення ефективності ризик-менеджменту корпоративних підприємств аграрної сфери"** – представлено методику та методологію впровадження систем ризик-менеджменту у корпоративних аграрних підприємствах; розроблено пропозиції формування інноваційної мережі незалежних координаційно-консультаційних центрів ризику; запропоновано математичну модель управління економічними ризиками типового корпоративного підприємства аграрної сфери на основі максимізації результату діяльності; обґрунтовано доцільність створення інтеграційних формувань як стратегії розвитку корпоративних підприємств аграрної сфери.

Розгляд питань організації процесу управління ризиками показав, що корпоративні структури користуються стандартним набором інструментів управління економічними ризиками, найраціональнішими з яких визнано страхування, диверсифікацію, уникнення ризикованих ситуацій та систему моніторингу і контролю (рис. 3).

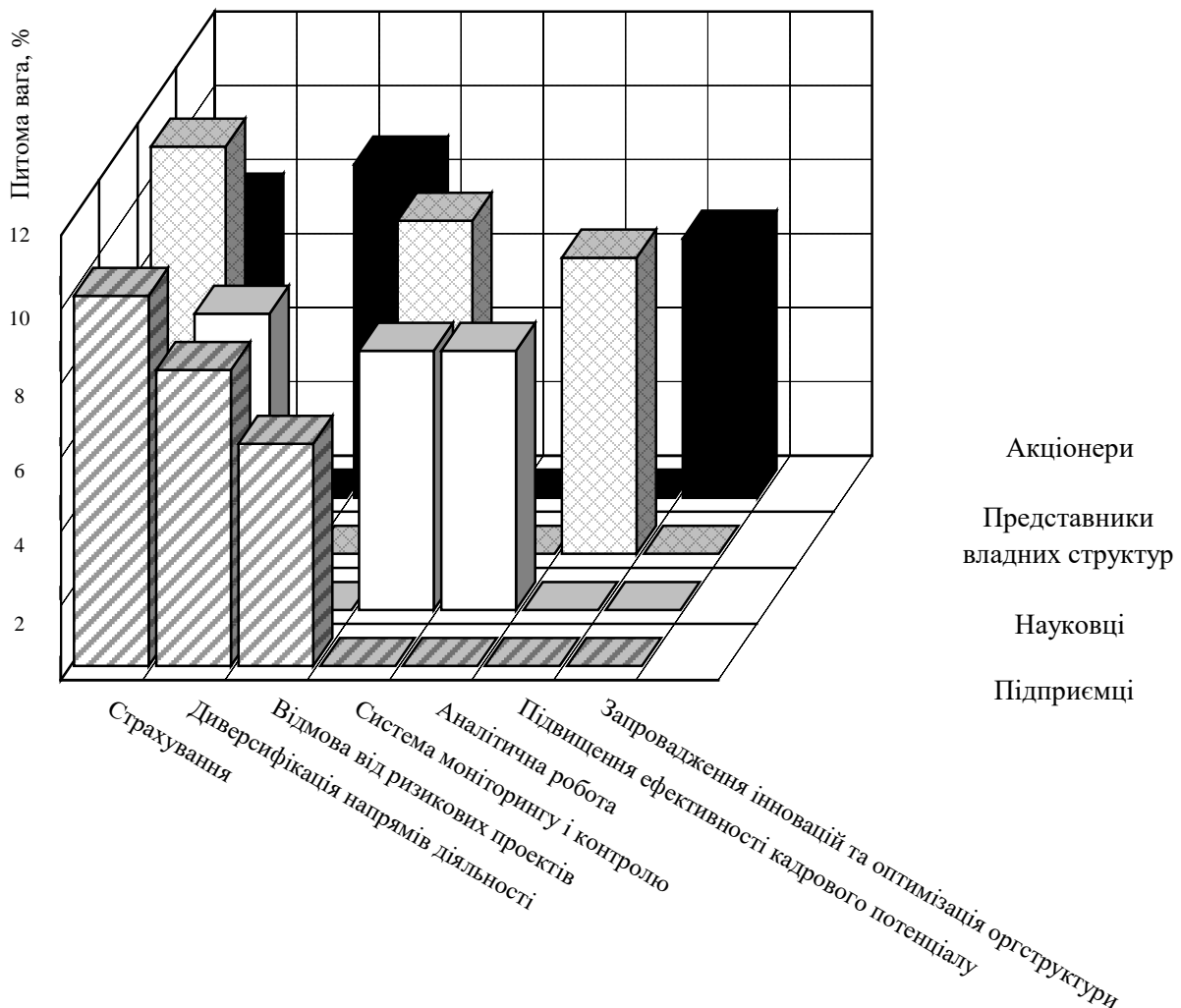

Рис. 3. Ранжування респондентами інструментів управління економічними ризиками підприємств аграрної сфери

Автором розроблено алгоритм процесу управління економічними ризиками, особливістю якого є управління економічними ризиками корпоративних підприємств в агробізнесі одночасно на інституційному та функціональному рівнях. На інституційному рівні вдосконалення механізму управління ризиками базується на реформуванні аграрного сектору, розвитку фондового ринку, вдосконаленні законодавства. На функціональному рівні розвиток концепції відповідно ґрунтується на побудові системи ризик-менеджменту на підприємстві, створенні групи ризик-менеджменту та впровадженні векторів ризик-менеджменту.

В дисертаційній роботі зроблено акцент на необхідності створення правової основи для розвитку ризик-менеджменту в Україні, яка може стати надійним підґрунтям формування інноваційної мережі незалежних центрів, основними функціями яких повинні стати: підготовка інформаційної бази даних щодо проблем ризику; активний моніторинг бізнес-ситуації у регіонах; надання консультацій з питань управління ризиками підприємств; здійснення аудиту ризиків за клієнтськими замовленнями; створення санаційних фінансових фондів; наукова та освітня діяльність; розробка алгоритмів екстрених дій у кризових ситуаціях; підтримання зв'язків між суб'єктами господарювання та державними органами управління (рис. 4).

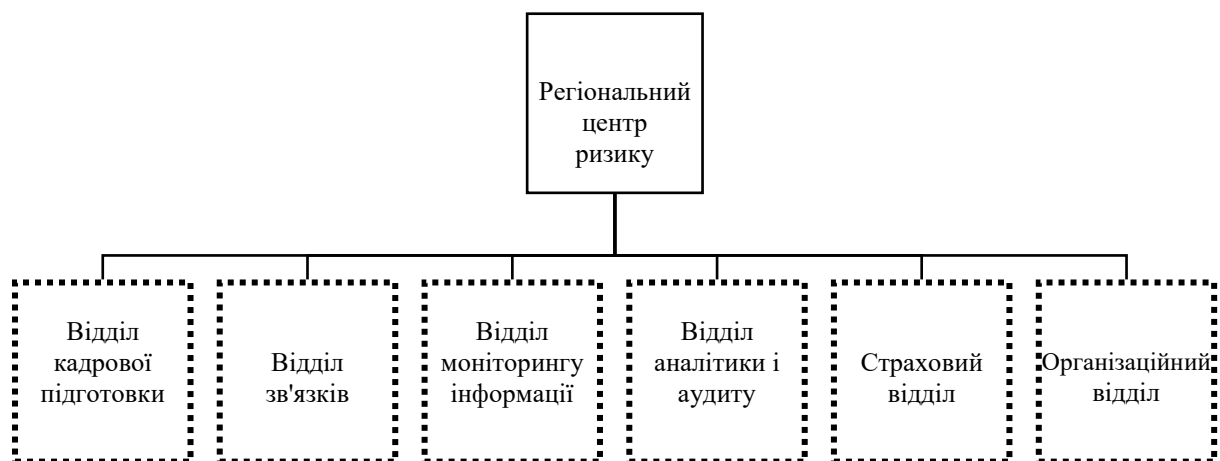

Рис.4. Організаційна структура регіонального координаційного центру управління ризиками

В роботі запропоновано шлях вирішення проблеми забезпечення стійкості суб'єкта господарювання до економічних ризиків, який передбачає моделювання процесів стабілізації (зменшення коливань) прибутку на підприємстві та будується на досягненні нижньої межі стабільності функціонування підприємства за допомогою оптимізації власної галузевої структури.

Економіко-математична модель досягнення критерію максимізації результату діяльності підприємства має вигляд:

$$\max f = \sum_{j=1}^n c_j x_j$$

за умови обмежень:

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \{ \leq, =, \geq \} b_i (i = \overline{1, m}) ; x_j \geq 0 (j = \overline{1, n}),$$

де c_j – прибуток від реалізації одиниці j -го виду продукції; $\sum_{j=1}^n c_j x_j$ – загальний прибуток.

Апробація такої математичної моделі в ЗАТ "Агропромислова акціонерна корпорація" довела, що рівень рентабельності виробництва підприємства за умови оптимізації може досягнути 47,4 % порівняно з фактичним від'ємним рівнем рентабельності підприємства (– 13,2 %).

Значення фінансових показників у здійсненні оцінки ризикованості стану суб'єкта господарювання підтверджується фактом домінування оборотних активів серед внутрішніх чинників ризику підприємства, який встановлено кореляційно-регресійним аналізом.

Одним із найважливіших напрямів розвитку ризик-менеджменту економіки в контексті досягнення синергетичного ефекту від об'єднання підприємств корпоративного сектора та створення універсальних процедур управління ризиками є їх економічна інтеграція. Результати проведеного SWOT-аналізу свідчать про широкий спектр можливостей інтегрованих корпоративних структур в аграрній сфері (табл. 1)

Таблиця 1

Матриця SWOT-аналізу функціонування корпоративних підприємств

		Зовнішнє середовище	
		Можливості	Загрози
Внутрішнє середовище	Сильні сторони	<p><i>Поле СіМ: стратегії підтримки та розвитку сильних сторін в напрямку реалізації шансів зовнішнього оточення</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Використання значної концентрації ресурсів для отримання ефекту масштабу (економії, зумовленої збільшенням обсягів виробництва). • Спрямування коштів, одержаних від економії трансакційних витрат для розвитку великомасштабної переробки і власної торгівельної мережі. 	<p><i>Поле СіЗ: стратегії використання сильних сторін з метою пом'якшення (усунення) загроз</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Диверсифікація бізнесу (організація виробництва з метою розподілу ризику). • Використання позитивного іміджу впливу на здійснення аграрних перетворень та підйому сільськогосподарського виробництва для подолання соціальної напруженості на селі.
	Слабкі сторони	<p><i>Поле СлМ: стратегії подолання слабкостей за рахунок можливостей, які надає зовнішнє середовище</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Використання інвестицій для вирішення проблем розвитку сировинних зон, раціонального розміщення виробництва. • Спроба знизити вплив проблеми законодавчого регулювання та недорозвиненості фондового ринку за рахунок ресурсів, одержаних від отримання податкових пільг. • Подолання проблем стабільності виробничих колективів за рахунок можливості здійснювати єдину наукову, технологічну і фінансову політику 	<p><i>Поле СлЗ: стратегії подолання загроз та усунення слабкостей</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Зосередження на недопущенні розвитку монополізму на ринку оренди землі та кризи управління внаслідок порушення координації діяльності підрозділів. • Заходи, спрямовані на підтримку соціальної сфери села та захист природного середовища.

В аграрному секторі економіки синергетичний ефект має декілька форм проявів, серед яких операційні, фінансові, інвестиційні синергії, синергії виробництва, управління та збуту, ефекти масштабу, конгломерату, інтеграції та комплексних переваг (рис. 5).

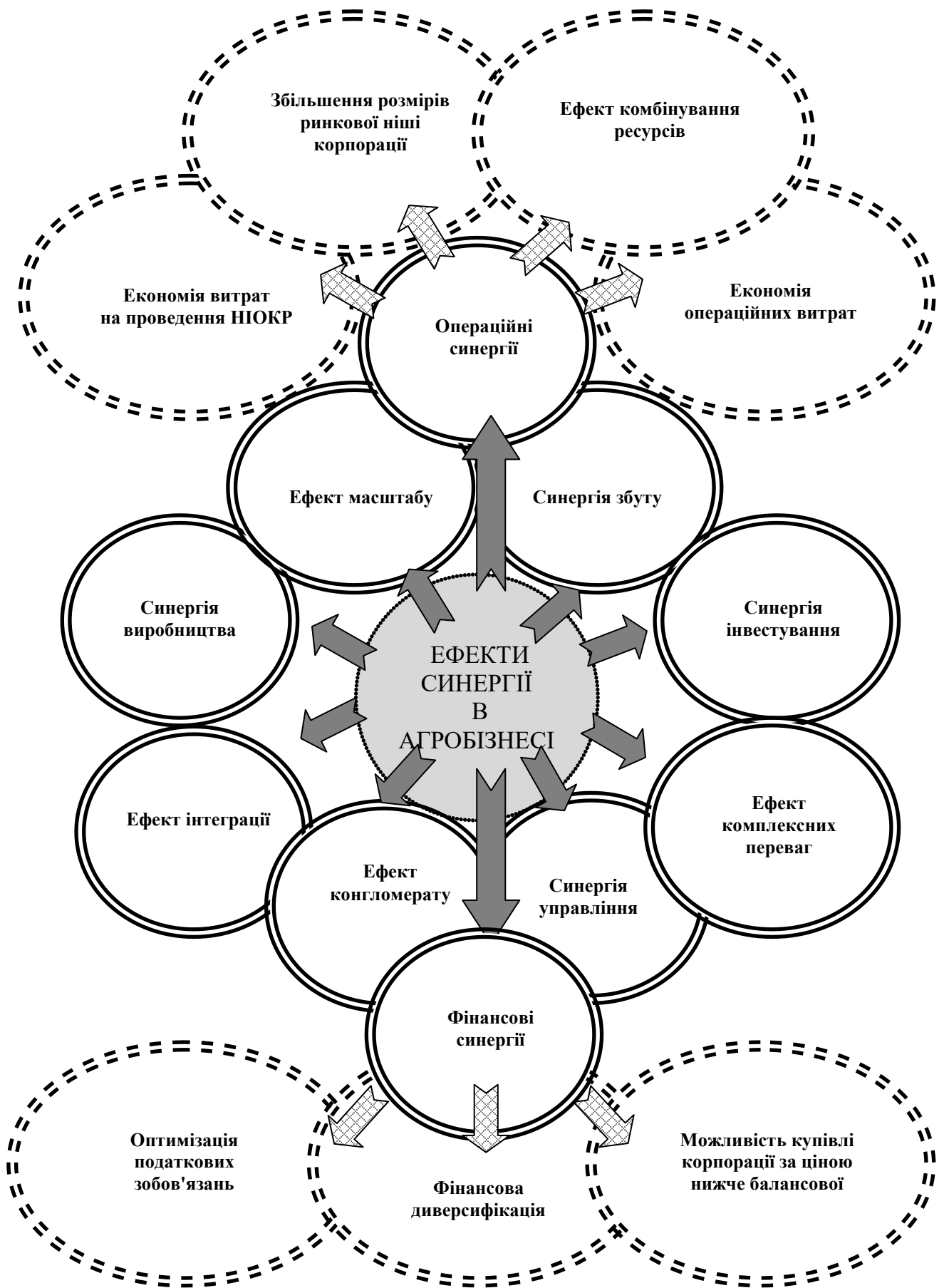

Рис.5. Форми прояву синергії в аграрному секторі економіки регіону

В ході дослідження, з метою обґрунтування доцільності інтеграції корпоративних підприємств аграрної сфери, формалізовано умови виникнення синергетичного ефекту:

$$\Delta = F\left(\sum_{i=1}^n (\tilde{O}_i)\right) - \sum_{i=1}^n F(\tilde{O}_i) - \Psi\left(\sum_{i=1}^n (\tilde{O}_i)\right) - T\left(\sum_{i=1}^n (\tilde{O}_i)\right) + R,$$

де Δ – синергетичний ефект інтеграції; X_i – належні i -му гіпотетичному учаснику інтегрованої корпоративної структури ресурси певного виду; $F(X_i)$ – корисний ефект i -го потенційного учасника корпоративних відносин від одноосібного використання належних йому ресурсів; $F\left(\sum_{i=1}^n (\tilde{O}_i)\right)$ – спільний корисний ефект усіх потенційних учасників корпоративних відносин від вступу до інтегрованої корпоративної структури шляхом інвестування у спільну діяльність власних ресурсів; $\Psi(X_i)$ – обсяг втрат i -го учасника інтеграційного об'єднання внаслідок добровільної відмови від частки прав на ресурси; $\Psi\left(\sum_{i=1}^n (\tilde{O}_i)\right)$ – спільний від'ємний ефект усіх потенційних учасників корпоративних відносин внаслідок добровільної відмови від частки прав на ресурси; $T(X_i)$ – можливі втрати (упущені вигоди на непродуктивні витрати) i -го учасника корпоративних відносин, що будуть виникати під час корпоративного співробітництва; $T\left(\sum_{i=1}^n (\tilde{O}_i)\right)$ – сукупні втрати учасників процесу інтеграції при здійсненні корпоративного співробітництва; n – кількість учасників корпоративних відносин – власників ресурсів; R – фактор ризику, який може позитивно або негативно вплинути на процес інтеграції.

Модель ґрунтується на припущенні, що спільний корисний ефект усіх потенційних учасників корпоративних відносин від вступу до інтегрованої корпоративної структури перевищує корисний ефект кожного окремого учасника при відмові від інтеграції.

Для обґрунтування доцільності інтеграції корпоративних підприємств в аграрній сфері обчислено потенційний синергетичний ефект від економії витрат ВАТ "Корнинський цукровий завод", ВАТ "Цукровий завод ім. Цюрупи" та ВАТ "Червонський цукровик". За результатами досліджень, ефект від можливого об'єднання капіталів вказаних підприємств призводить до економії адміністративних витрат до 16,88%, що свідчить про переваги створення інтеграційних об'єднань.

ВИСНОВКИ

В дисертаційній роботі представлено теоретичне узагальнення і науково-прикладне вирішення проблем управління економічними ризиками корпоративних підприємств аграрної сфери, розроблено методичні засади і практичні рекомендації, які є основою підвищення ефективності їх діяльності. В ході проведених досліджень одержано такі результати:

1. Теоретично обґрунтовано, що однією з основних причин сучасного кризового стану аграрного сектора країни є ігнорування впливу економічних ризиків на результати діяльності підприємств. Встановлено, що основними факторами ризикованості аграрного бізнесу є: сезонність виробництва; залежність від погодних та кліматичних умов; тривалий період обігу капіталу; складність зміни асортименту продукції та технологій; жорстка обмеженість технологічного процесу в часових рамках; залежність від біологічних чинників; висока капіталоемність.

2. Встановлено, що корпоративні структури в аграрній сфері володіють недоступним для інших учасників економічних відносин спектром переваг, зокрема економією на масштабах придбання засобів виробництва; можливістю сільськогосподарської продукції виступати заставою для несільськогосподарської діяльності і навпаки; підвищенням оперативності і маневреності використання виробничих, кадрових і фінансових ресурсів; спрощенням і раціоналізацією процесу узгодження інтересів учасників об'єднання; зниженням ризику від погодних умов завдяки просторовій диверсифікації виробництва; розширенням можливості комбінування виробництва та видів діяльності та згладжуванням сезонності використання матеріальних ресурсів і робочої сили. Доведено домінуючий вплив корпоративної форми агробізнесу на економіку та наявність специфічних методів управління економічними ризиками в корпоративних підприємствах аграрної сфери.

3. Аргументовано, що управління економічними ризиками є складною, динамічною, різноспрямованою, відкритою та інтегрованою до загального механізму управління підприємством системою. Визначено ризик-менеджмент як процес прийняття стратегічних рішень, спрямований на забезпечення оптимального співвідношення прибутку та витрат суб'єкта господарювання, що розкриває зміст управління економічними ризиками з позиції забезпечення системи заходів не лише для нейтралізації негативних наслідків проблемних ситуацій, але й для запобігання їх виникненню.

4. Доведено наявність проблем в ідентифікації, оцінюванні та управлінні економічними ризиками корпоративних підприємств аграрної сфери, серед яких безсистемний характер управління на рівні держави (спрямованість урядових програм переважно на подолання негативного впливу адміністративних і виробничих ризиків та ігнорування заходів щодо нейтралізації інших видів економічних ризиків), а також відсутність свідомого сприйняття проблем ризику і стратегії ризик-менеджменту на рівні суб'єктів господарювання (неузгодженість дій органів правління та використання стандартного набору інструментів управління ризиками).

5. Обґрунтовано, що вирішення наукової проблеми управління економічними ризиками корпоративних підприємств аграрної сфери в ситуації невизначеності досягається шляхом визначення інституційних умов здійснення ризик-менеджменту поряд з розробкою алгоритму прямого впливу підприємства на ризики. Удосконалення ризик-менеджменту на інституційному рівні відбуватиметься за рахунок законодавчих змін та

комплексу реформ в аграрній сфері та корпоративному середовищі. Підвищення результативності управління ризиками на функціональному рівні досягатиметься за рахунок ефекту від побудови відповідної системи ризик-менеджменту, впровадження інструментарію ризик-менеджменту, створення групи ризик-менеджменту та розподілу відповідальності органів правління корпорації за прийняття рішень стосовно економічних ризиків.

6. Доведено, що стійкість корпоративного підприємства аграрної сфери до впливу економічних ризиків забезпечується за рахунок максимізації прибутку суб'єкта господарювання, що, в свою чергу, досягається шляхом економіко-математичного моделювання процесу використання виробничих ресурсів, зокрема за допомогою оптимізації виробничої структури.

7. Обґрунтовано шляхи вирішення проблеми недостатньої забезпеченості агробізнесу кваліфікованими спеціалістами з питань управління ризиками за допомогою формування інноваційної мережі незалежних координаційно-консультаційних центрів ризику, створених за принципами самофінансування та самокупності. Визначено функції відповідних центрів: підготовка інформаційної бази даних щодо проблем ризику; активний моніторинг бізнес-ситуації у регіонах; надання консультацій з питань управління ризиками підприємств; здійснення аудиту ризиків за клієнтськими замовленнями; створення санаційних фінансових фондів; розробка алгоритмів екстрених дій у кризових ситуаціях; підтримання зв'язків між суб'єктами господарювання та державними органами управління.

8. Встановлено, що участь корпоративних підприємств аграрної сфери в інтеграційних процесах є одним із засобів мінімізації негативного впливу економічних ризиків та здатна забезпечити високий синергетичний ефект, що виникає внаслідок консолідації інтелектуального, агропромислового і фінансового капіталу суб'єктів господарювання. Відповідний ефект дозволяє досягти значної економії операційних і трансакційних витрат кожного учасника інтеграційного об'єднання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Якобчук В.П. Методологія і сучасні проблеми ризику / В.П. Якобчук, І.Л. Литвинчук // Наук. вісн. Буковинської держ. фінансової академії. Сер. Економічні науки. – 2007. – Вип.9. – С.271-278. (Автором здійснено комплексну аналітичну оцінку причин виникнення невизначеності та ризику).

2. Литвинчук І.Л. Стратегії управління економічним ризиком в аграрному секторі економіки України / І.Л.Литвинчук // Зб. наук. пр. Уманського держ. аграр. ун-ту. Сер. Економіка. Ч.2. – 2008. – Вип.69. – С.91-97.

3. Литвинчук І.Л. Проблеми функціонування корпоративних структур в аграрному секторі економіки Житомирського регіону / І.Л.Литвинчук // Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. Сер. Фінанси та кредит. – 2008. – № 2(25). – С.307-312.

4. Литвинчук І.Л. Використання світового досвіду корпоративного управління в аграрному секторі економіки України / І.Л.Литвинчук // Агроінком. – 2008. – № 5-6. – С.43-46.

5. Литвинчук І.Л. Управління економічним ризиком корпоративних структур: світовий досвід / І.Л.Литвинчук // Агроінком. – 2008. – № 11-12. – С.77-79.

6. Литвинчук І.Л. Роль уряду в мінімізації негативного впливу економічних ризиків корпоративних структур в агробізнес-секторі / І.Л.Литвинчук // Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. Сер. Фінанси та кредит. – 2009. – № 1(26). – С.334-337.

7. Литвинчук І.Л. Управління економічними ризиками корпоративних підприємств в агробізнесі / І.Л.Литвинчук // Продуктивність агропромислового виробництва: наук.-практ. зб. Укр. наук.-дослід. ін-ту продуктивності агропром. комплексу. – 2009. – № 13. – С.16-24.

В інших виданнях:

8. Якобчук В.П. Роль страхування ризиків у вирішенні проблем сільськогосподарських підприємств в умовах ринку / В.П. Якобчук, І.Л. Литвинчук // Зб. наук. пр. Таврійського держ. агротехнолог. ун-ту. Сер. Економічні науки. – Мелітополь, 2009. – С.305-308. (Автором запропоновано напрями розбудови системи аграрного страхування в Україні).

9. Якобчук В.П., Литвинчук І.Л. Феномен синергії в інтегрованих корпоративних структурах агробізнес сектору / В.П. Якобчук, І.Л. Литвинчук // Формування ринкової економіки: зб. наук. пр. – К.: КНЕУ, 2009. – Спец. вип.: Аграр. екон. освіта в розбудові конкурентоспроможного сіл. госп-ва України. – С.614-623. (Автором досліджено прояви синергетичного ефекту при формуванні інтегрованих аграрних формувань в Україні).

10. Литвинчук І.Л. Стратегія економічного розвитку корпоративних сільськогосподарських структур Житомирського регіону / І.Л.Литвинчук // Генезис інституційної системи транзитивних економік: матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф., (Чернівці, 7-8 трав. 2008 р.). – Чернівці: Рута, 2008. – С.151-152.

11. Литвинчук І.Л. Агрохолдинг як інновація ризик-менеджменту в аграрному бізнесі / І.Л.Литвинчук // Інновації для сільського господарства: тези міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів, магістрів та студентів, (Житомир, 26 берез. 2009 р.). – Житомир: Вид-во Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка, 2009. – С.29-31.

12. Литвинчук І.Л. Ризик-менеджмент як механізм підвищення конкурентоспроможності українського аграрного бізнесу / І.Л.Литвинчук // Формування конкурентних переваг аграрної продукції в умовах глобалізації економіки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, (Житомир, 14-16 трав., 2009 р.). – Житомир: ПП "Рута", 2009. – С.87-89.

АНОТАЦІЯ

ЛИТВИНЧУК І.Л. Управління економічними ризиками корпоративних підприємств аграрної сфери. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир, 2010.

У дисертації розглянуто сучасні проблеми теорії ризику та невизначеності; досліджено особливості процесу управління економічними ризиками в аграрному бізнесі; проаналізовано специфічні особливості корпоративної форми господарювання в аграрній сфері. Проведено оцінку економічних ризиків корпоративних підприємств та виконано аналіз ефективності сучасних механізмів нейтралізації наслідків впливу ризиків.

Представлено авторську методичку впровадження систем ризик-менеджменту в корпоративних аграрних підприємствах; розроблено пропозиції формування перспективної інноваційної мережі незалежних координаційно-консультаційних центрів ризику; запропоновано математичну модель управління економічними ризиками корпоративного підприємства аграрної сфери на основі максимізації результату діяльності. Сформульовано умови виникнення синергетичного ефекту від інтеграції корпоративних аграрних підприємств.

Ключові слова: економічні ризики, ризик-менеджмент, агробізнес-сектор, корпоративні підприємства аграрної сфери, синергетичний ефект.

АННОТАЦИЯ

ЛИТВИНЧУК И.Л. Управление экономическими рисками корпоративных предприятий аграрной сферы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). Житомирский национальный агроэкологический университет Министерства аграрной политики Украины, г. Житомир, 2010.

В диссертационной работе представлено теоретическое обобщение и научно-прикладное решение проблем управления экономическими рисками корпоративных предприятий аграрной сферы, разработаны методические рекомендации, являющиеся основой для увеличения эффективности деятельности экономических субъектов.

Автором рассмотрены эволюция и современные проблемы теории риска и неопределенности, исследованы особенности процесса управления экономическими рисками в аграрном бизнесе, изучен опыт иностранных деловых и научных кругов в контексте рациональности применения для отечественных аграрных предприятий существующих концепций, прикладных программ, методов, инструментов управления рисками.

Аргументировано наличие специфических особенностей корпоративной формы ведения хозяйства в аграрной сфере, а также исследованы тенденции функционирования и развития корпоративных аграрных предприятий в экономике Житомирского региона. На основе метода групповой экспертизы осуществлена количественная оценка экономических рисков аграрных предприятий Житомирской области, позволившая разработать карту факторов и зон риска корпоративного предприятия аграрной сферы. Посредством проведения многофакторного корреляционно-регрессионного анализа деятельности аграрных предприятий акционерной формы собственности исследована степень влияния резервов производства на эффективность деятельности экономического субъекта, в результате чего доказано, что стойкость предприятия к рискам лишь на 30% может быть обеспечена внутрикорпоративным управлением и на 70% зависит от внешних факторов.

Выполнено исследование спектра программ государственных и местных органов власти Украины, результаты которого указывают на бессистемный характер управления экономическими рисками, направленность преимущественно на преодоление негативного влияния инновационных, административных, рыночных и производственных рисков. Проведен анализ микроуровня управления экономическими рисками в корпоративных предприятиях аграрной сферы региона.

Представлена авторская методика управления экономическим риском корпоративных предприятий в агробизнесе, принципиальной особенностью которой является осуществление риск-менеджмента на институциональном и функциональном уровнях. Усовершенствование риск-менеджмента на институциональном уровне осуществляется с помощью комплекса реформ в аграрной сфере и корпоративной среде, а также законодательных изменений. Увеличение результативности управления рисками на функциональном уровне достигается за счет эффекта от создания системы риск-менеджмента на предприятии, формирования группы риск-менеджмента и внедрения инструментария риск-менеджмента.

Обоснованы пути решения проблемы недостаточной обеспеченности агробизнеса квалифицированными специалистами в сфере управления экономическими рисками на основе организации инновационной сети независимых координационно-консультативных центров риска, основными функциями которых должны стать подготовка информационной базы данных, активный мониторинг бизнес-ситуации в регионах, предоставление консультаций по вопросам управления рисками предприятий, проведение аудита рисков в соответствии с клиентскими заказами, создание

санационных финансовых фондов, научная и образовательная деятельность, разработка алгоритмов экстренных действий в критических ситуациях, поддержка связей между субъектами экономики. Предложены принципы организации таких центров.

С целью доказательства справедливости гипотезы о возможности обеспечения устойчивости предприятия к влиянию экономических рисков на основе динамики прибыльности производства разработана экономико-математическая модель максимизации результата деятельности корпоративного аграрного предприятия. Предложенная модель позволяет найти оптимальное соотношение производственных ресурсов предприятия, обеспечивающее максимум чистого дохода, что, в свою очередь, приводит к повышению показателей рентабельности. Акцентируется внимание на тенденциях экономической интеграции корпоративных предприятий аграрной сферы, а также осуществлена формализация условий возникновения синергетического эффекта в интегрированных формированиях, который обеспечивается консолидацией интеллектуального, агропромышленного и финансового капитала и предоставляет возможность достичь сокращения операционных и транзакционных затрат.

Ключевые слова: экономические риски, риск-менеджмент, агробизнес-сектор, корпоративные предприятия аграрной сферы, синергетический эффект.

SUMMARY

LYTVYNCHUK I.L. Managing Economic Risks at Corporative Enterprises of the Agrarian Sphere. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, in Specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (according to the types of economic activities). – Zhytomyr National Agroecological University of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine, Zhytomyr, 2010.

The present-day problems related to the theory of risk and uncertainty are highlighted in the thesis. The peculiarities of the process of managing economic risks in agribusiness are investigated. The specific features of the corporative form of economic management in the agrarian sphere are analyzed. The assessment of economic risks of corporative enterprises and the analysis of the efficiency of up-to-date mechanisms of neutralizing the effects of risks are made.

The author's technique of introducing the risk-management system into corporative agrarian enterprises is presented. The proposals aimed at forming up a promising innovative network of independent coordination and advisory centers of risk are submitted. The mathematical model for managing economic risks of corporative enterprises of the agrarian sphere based on the maximizing the results of their activities is suggested. The conditions for the synergetic effect from corporative agrarian enterprise integration are formulated.

Key words: economic risks, risk-management, agribusiness, corporative enterprises of the agrarian sphere, synergetic effect.

**Підписано до друку 16.03.2010 р.
Папір друкарський. Друк офсетний
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 0,9. Формат 60×90/16
Наклад 100 примірників. Зам. № _____**

**Віддруковано з готових оригінал-макетів автора
в ПП «Рута», м. Житомир, вул. М.Бердичівська, 17-а
Реєстраційне свідоцтво: серія ДК № 3671 від 14.01.2010**